

ARCHÍV

ĽUDIA PÍŠU ČATLOŠOVI (PROSBOPISY ŽIDOV ADRESOVANÉ MINISTERSTVU NÁRODNEJ OBRANY V ROKOCH 1939 – 1942)

TAMARA JANEČOVÁ

JANEČOVÁ, Tamara. People write to Čatloš (Appeals from Jews addressed to the Ministry of National Defence in the period 1939–1942). *Historický časopis*, 2021, 69, 2, pp. 345–369, Bratislava. The study is devoted to analysis of nine letters from Slovak Jews, who requested the intervention of the Ministry of National Defence of the Slovak Republic, on the basis of their military service. Argumentation and stylization implicitly connect the letters. Recurring motifs show the central points of anti-Semitic discourse, concerning the confessional, national, cultural, political and ideological levels. This discourse is reflected from the opposite side with their authors striving to convince the ministry that although they are Jews, they personally do not have the traits stereotypically attributed to Jews. The aim of the text was to use concrete human stories to point to the rejectionist position of the ministry on the Jewish problem, the fascist nature of the political system in Slovakia of 1939–1945, and its anti-human principles.

Key words: Ferdinand Čatloš. Ministry of National Defence of the Slovak Republic. Jews. Anti-Semitism. Appeals.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2021.69.2.7>

Inšpiráciou pre vznik tejto štúdie bola séria prednášok pani Madeline Vadkerty s názvom *Ľudia píšú Tisovi*. Vadkerty skúmala Fond Kancelárie prezidenta republiky (1939 – 1945) v Slovenskom národnom archíve (SNA) a vydala publikáciu približujúcu listy autorov židovského i nežidovského pôvodu, ktorí sa obrátili s prosbou o pomoc na prezidenta Jozefa Tisa.¹

Podobne ako Vadkerty sa venujem „malým dejinám“, konkrétnym ľudským príbehom, ktoré špecifickým spôsobom zrkadlia fungovanie politického systému a režimu SR v rokoch 1939 – 1945. Zamerala som sa na listy, ktoré sa zachovali

1 VADKERTY, Madeline. *Slovutný pán prezident: listy Jozefovi Tisovi*. Žilina: Absynt, 2020. ISBN 9788082031631.

vo Vojenskom historickom archíve (VHA) v Bratislave vo Fonde ministerstva národnej obrany (1939 – 1945), konkrétne v oddeleniach Kabinet ministra a Spisy dôverné 1940 – 1945. Kritériami výberu listov bolo niekoľko podmienok; aby boli adresované priamo ministerstvu národnej obrany, ďalej aby autormi boli Židia, slovenskí štátni občania s predchádzajúcou vojenskou službou. Vynechala som listy adresované vojenskému oddeleniu Kancelárie prezidenta republiky SR alebo Predsedníctvu vlády SR, ktoré boli postúpené MNO, žiadosti zahraničných občanov, nevojakov, ako i žiadosti o intervenciu v prospech Židov písané duchovnými či majiteľmi (neraz arizovaných) podnikov.

Fond Kabinet ministra obsahuje 782 protokolovaných spisov. Ako predmet výskumu prichádzalo do úvahy deväť listov, z ktorých som vybrala šesť. Fondové oddelenie Spisy dôverné obsahuje 1029 škatúľ. Prosbopisy Židov som našla v dvoch škatuliach: č. 6 a 198, pričom z dvanástich listov som vybrala dva. Ako *pars pro toto* pôjde teda o 9 prosbopisov, ktoré zodpovedali vyššie uvedeným kritériám.

Prístup k týmto listom i odpovede na ne sú svedectvom o postoji ministerstva národnej obrany k židovskej problematike. Pre zachovanie autenticity som citáty dobových textov ponechala v pôvodnom znení, gramaticky a štylisticky neupravené, mená autorov listov som uviedla v iniciálach. V prípade, že dokument bol porušený, resp. nečitateľný, je miesto graficky označené hranatou zátvorkou. Vzťahuje sa to aj na doplnenie skracovaných slov, pri ktorých čitateľovi nemusí byť jasný ich pôvodný význam.

V poznámkach k vymedzeniu problému antisemitizmu na Slovensku, s ktorým prosbopisy úzko súvisia, vychádzam najmä z výskumu Ivana Kamenca a Eduarda Nižňanského. Ako píše Kamenec, „*židovský problém na Slovensku mal korene jednak vo všeobecnej spoločenskej izolácii židovských občanov v stredoveku, jednak spočíval v špecifickom vývoji Uhorska v druhej polovici 19. storočia – najmä vzhľadom na jeho vnútornú národnostnú politiku*“.² Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 sa Židia stali formálne rovnoprávnymi občanmi štátu a nastala paradoxná situáciu, keď boli nemaďarské národy v Uhorsku vo svojich právach potláčané a Židia, nepožadujúci vlastnú nacionálnu emancipáciu, sa mohli hospodársky a kultúrne rozvíjať. Počas rozvoja kapitalizmu dosiahli Židia úspech, vo veľkom počte sa uplatnili v bankovníctve, obchode, slobodných povolaniach ako lekári, lekárnici a advokáti. Pre široké vrstvy sa tak stali predstaviteľmi „panskej“ vrstvy, v ktorej videli hlavný zdroj svojho zlého sociálneho postavenia. Svoju úlohu zohrala ďalej skutočnosť, že židovské obyvateľstvo v Uhorsku nemožno klasifikovať ako samostatnú národnosť, jeho jediným „národnostným“ putom bolo náboženstvo. Židia na Sloven-

2 KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 8. ISBN 8071150150.

sku mali možnosť asimilovať sa buď s vládnuším maďarským národom alebo slovenským národom bojujúcim svoj nerovný zápas s oficiálnou maďarskou politikou. Väčšina tých Židov, ktorí na Slovensku podľahli asimilačným tlakom sa pomad'arčila po jazykovej i nacionálnej stránke. Z týchto skutočností sa vyformoval „židovský problém“. Na isté prvky rasistického antisemitizmu v slovenskom národnom hnutí v končiacom sa 19. storočí poukázal už Miloslav Szabó.³

Počas existencie prvej ČSR vedela s protižidovskou kartou najobratnejšie hrať Hlinkova slovenská ľudová strana,⁴ ktorá podľa Eduarda Nižňanského vo svojej ideológii nadviazala na pôvodný slovenský nerasový antisemitizmus, ktorý sa realizoval v niekoľkých ideových rovinách: konfesionalnej, hospodárskej, národnej a kultúrnej. V rovine konfesionalnej sa vychádzalo zo stereotypov pôvodného kresťanského antijudaizmu v zmysle – „*Židia zabili Krista [...] Židia neprijali Krista ako Mesiáša [...] Židia sú zodpovední za vraždu ,bohočloveka‘. Druhou dôležitou rovinou, ktorú využívala HSĽS v medzivojnovom období, bol hospodársky antisemitizmus, podľa ktorého Židia „vykorisťujú Slovákov.“* V neposlednom rade to bola aj rovina národná – „*Židia nie sú Slováci*“ i kultúrna, resp. politická – „*Židia sú ľavicovo, prípadne liberálne orientovaní.*“ V tomto ohľade sa v praxi HSĽS manipulovalo aj s pojmom „židobolševizmus“ v zmysle, že všetci Židia sú predstaviteľmi radikálneho komunizmu.⁵

Prosbopisy odrážajú tieto aspekty dobového antisemitského diskurzu z opačnej strany, t. j. autori listov presne na tieto momenty reagujú a pokúšajú sa ich spochybníť. Vo všetkých listoch sa opakujú určité motívy i argumentácia, zdôrazňuje sa, že nie sú nepriateľmi slovenského národa a štátu, že k nemu prislúchajú (často i zmenou vierovyznania, v ktorú dúfali ako v spôsob záchraný⁶).

Úvod

Ministerstvo národnej obrany bolo vytvorené vládnym nariadením č. 4 zo dňa 15. marca 1939, o zriadení a pôsobnosti ministerstiev Slovenského štátu. Sídлом ministerstva bol spočiatku Fridrichov palác,⁷ ale len krátko v roku 1939, potom

3 SZABÓ, Miloslav. *Od slov k činom: slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875 – 1922)*. Bratislava: Kalligram, 2014. ISBN 9788081018015.

4 KAMENEC, ref. 2.

5 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, s. 31 – 32. ISBN 9788089514403.

6 Tiso nariadil 4. novembra 1938 po prvej Viedenskej arbitráži deportovať zo Slovenska Židov bez hmotných prostriedkov na územie postúpené Maďarsku. Pre organizačný chaos napokon nariadil deportačnú akciu 7. novembra zrušiť, avšak v židovskej komunite narastalo znepokojenie a strach. Mnohí Židia preto reagovali na túto situáciu pokrstením sa v jednej z kresťanských cirkví. NIŽŇANSKÝ, ref. 5, s. 48 – 49. ISBN 9788089514403.

7 Dnešný Prezidentský palác. V medzivojnovom období tam sídlilo Krajské vojenské veliteľ-

sa MNO presťahovalo do Hurbanových kasární. Minister národnej obrany zodpovedal za bojovú a materiálnu pripravenosť slovenskej armády, za prípravu prechodu z mierového stavu na stav vojnovkej pohotovosti a za kontakt s civilnými úradníkmi štátnej správy. Ako oficiálny reprezentant štátu pôsobil ako odvolacia inštancia vo vojenských záležitostiach aj vo vzťahu k civilnej verejnosti. Prvým ministrom národnej obrany sa stal podplukovník generálneho štábu (pplk. gšt.) Ferdinand Čatloš (od 14. apríla divízy generál, od 17. mája generál I. triedy), evanjelik, ktorý v ministerskej funkcii pôsobil do 2. septembra 1944.⁸ Vznikli o ňom dve monografie⁹ a množstvo štúdií¹⁰, avšak v súvislosti s jeho ministerskou kariérou sa pozornosť historikov zameriavala najmä na vojenskú problematiku súvisiacu s „Malou vojnou“, ťažením proti Poľsku, vojnou proti ZSSR, prevratového plánu z augusta 1944, atď. Vzťahu Čatloša k Židom sa čiastočne vo svojej monografii venoval Peter Kralčák v práci o Pracovnom zbore MNO,¹¹ Oldřich Pejs¹² a Václav Štefanský, ten však v podstate len v jednej poznámke pod čiarou,¹³ navyše ako vysvetlenie uvádza argumentáciu z Čatlošových povoj-

stvo (KVV). Po vyhlásení Slovenského štátu sa Čatloš stal okrem ministra národnej obrany a hlavného vojenského veliteľa aj krajinským vojenským veliteľom. KVV bolo formálne zrušené v októbri 1939 a jeho pôsobnosť prešla na MNO.

- 8 Úradu člena vlády ho Tiso pozbavil v tento deň bezprostredne po jeho úteku v noci z 1. na 2. septembra na povstalecké územie. Pozri dokument BAKA, Igor. Mobilizácia pre okupačný režim. In BAKA, Igor – CSÉFALVAY, František. *Slovensko a Slováci vo víre druhej svetovej vojny: vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945 slovom a obrazom*. Bratislava: Pro Militaria Historica, 2015, s. 59. ISBN 9788097076825.
- 9 BAKA, Igor – CSÉFALVAY, František – KRALČÁK, Peter. *Ferdinand Čatloš – vojak a politik (1895 – 1972)*. Bratislava: Pro Militaria Historica, 2011. ISBN 9788097076801; ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš: (biografický náčrt)*. Bratislava: Vojen. inform. a tlač. agent. MO SR, 1998. ISBN 8088842131.
- 10 Spomeniem aspoň najvýznamnejšie: BAKA, Igor. Pozadie neprijatej demisie ministra národnej obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša v januári 1941. In *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 3, s. 3 – 15. ISSN 1335-3314; CHYTKA, Stanislav. Ferdinand Čatloš v meziválečnom období Československej republiky. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, s. 113 – 124. ISSN 0018-2575; CHYTKA, Stanislav. Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloša. In *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 3, s. 91 – 112. ISSN 1335-3314; MARJINA, Valentina. Vážen butyrskej cely Ferdinand Čatloš. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, s. 678 – 700. ISSN 0018-2575; ŠRÁMEK, Pavel. Ferdinand Čatloš za mobilizace v září 1938. In *Vojenská história*, 2010, roč. 14, č. 1, s. 89 – 93. ISSN 1335-3314
- 11 KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády 1939 – 1945*. Bratislava: Pro Militaria Historica, 2014. ISBN 9788097076818.
- 12 PEJS, Oldřich. Židé a slovenská armáda v prvím roce po jejím vzniku. In *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 1, s. 88 – 109. ISSN 1335-3314.
- 13 ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš: (biografický náčrt)*. Bratislava: Vojen. inform. a tlač. agent. MO SR, 1998, s. 55 – 56. ISBN 8088842131.

nových spomienok, ktoré majú apologetický ráz. Svojou štúdiou sa pokúsim doplniť obraz pôsobenia Čatloša v období Slovenskej republiky skúmaním činnosti jeho ministerskej kancelárie.

V organizačnej štruktúre MNO Čatlošovi priamo podliehal Kabinet ministra, ktorý plnil funkciu sekretariátu. Vybavovala sa v ňom korešpondencia adresovaná priamo osobe ministra. Začal sa formovať zároveň so vznikom ministerstva, hoci podľa organizačnej schémy z jesene 1939 ešte nebol samostatne vymedzený.¹⁴ Jeho agenda podliehala iným oddeleniam, v októbri 1940 však už existoval samostatne.¹⁵ Prevádzku kabinetu zaisťovalo niekoľko osôb. Najvyššie postavenie zastával dôstojník – osobný pobočník ministra, ktorý viedol podací protokol a zodpovedal za výpisy z rozkazov ministra. Podľa potreby pôsobili v kabinete ešte spravidla dvaja osobní pisári ministra, jeden pisár kabinetu a nemecký prekladateľ. Medzi zachovanými písomnosťami kabinetu sú najviac zastúpené žiadosti, napríklad o prepustenie z armády, o poskytnutie vyživovacích príspevkov nezaopatreným rodinám vojakov, invalidným vojakom, žiadosti o zistenie adres vojakov bojujúcich na fronte, o reaktivovanie, o štipendia, o povolenie sobášov, o audienciu u ministra, o prednostný odpredaj židovských nehnuteľností vojakom z východného frontu a iné. Tieto žiadosti najčastejšie písali príbuzní vojakov, ich zamestnávateľia a niekedy i samotní vojaci.¹⁶ Autormi niektorých zo žiadostí boli Židia s vojenskou služobnou minulosťou, ako aj katolícki a evanjelickí kňazi, či majitelia hospodárskych podnikov potrebných pre účely obrany štátu, ktorí žiadali o intervenciu v prospech svojich židovských zamestnancov (neraz bývalých majiteľov).

Postupné vytlačanie Židov na okraj spoločnosti začalo už po vzniku autonómie Slovenska v roku 1938. Vládnuca HSLS označila Židov za nepriateľov slovenského národa. V apríli 1939 sa vládnym nariadením č. 63 týmito „nepriateľmi“ stalo 89-tisíc obyvateľov. Protižidovské opatrenia hlásala propaganda a prijímala ich vláda a zákonodarné inštitúcie štátu. Židov postupne štát zbavil všetkých práv – občianskych, hospodárskych aj základných ľudských.

Pokiaľ ide o armádu, podľa spomínaného nariadenia č. 63 Žid nesmel byť zamestnancom štátu, preto boli Židia prepustení z vojenskej služby. Proces ale neprebíhal hladko: „*Vojenským úradom však robilo veľký problém zisťovanie židovského pôvodu osôb [...] Nie vždy totiž potrebné údaje našli v kmeňových listoch osôb. Napríklad u tých, čo boli ešte pred odvodom pokrstení. Preto aj pro-*

14 CSÉFALVAY, František. *Vojenské dejiny Slovenska. V. zväzok, 1939 – 1945*. S. l.: Magnet Press, 2008, s. 26. ISBN 9788089169160.

15 CSÉFALVAY, ref. 14, s. 37. ISBN 9788089169160.

16 ČORDÁŠOVÁ, Silvia. Úvod. Fond Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939 – 1945, Fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, 1995, s. 3 – 7.

*ces prepúšťania Židov z armády, resp. ich preradovania do pracovnej povinnosti neprebíhal tak rýchlo, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Nápomocné museli byť štátne a politické orgány prostredníctvom doplnovacích okresných veliteľstiev. Hraničný dátum bol stanovený na 1. januára 1940, ale ani tento termín nebol nakoniec dodržaný.*¹⁷

V nadväznosti na spomínané aprílové nariadenie č. 63 sa onedlho objavilo aj vládne nariadenie č. 150 z 21. júna 1939 o úprave vojenskej povinnosti Židov. Na čas vojenskej služby sa dôstojníci, rotmajstri, mužstvo, ako aj záložníci všetkých kategórií preradili do osobitných pracovných útvarov, pričom nesmeli nosiť vojenskú rovnošatu ani používať označovanie vojenských hodností.

K otázke protizidovského zákonodarstva v armáde sa Ferdinand Čatloš vyjadril na porade veliteľského zboru slovenskej armády a MNO a HVV 22. júna 1939 v zrkadlovej sieni Fridrichovho paláca takto: „Už v marci t. r. mali sme túto vec na zreteli, zistili sme však, že pri vojsku dôstojníkov židov mnoho niet a preto sme riešenie nesúrili a vyčkávali všeobecné riešenie židovskej otázky v iných rezortoch štátnej správy.“¹⁸

Vo vládnom nariadení č. 230 z 19. septembra oproti júnovému pribudla navyše formulácia, že sa Židia všetkých vojenských kategórií v zálohe zbavujú vojenských hodností. Možnosť udeliť výnimku z tohto predpisu mohol určiť minister národnej obrany. Treba povedať, že „vylúčenie osôb z armády, ktoré podľa vládneho nariadenia z 18. apríla spadali pod pojem ‚žid‘, niektorí (najmä vojaci z povolania) znášali veľmi ťažko. Najmä keď išlo o osoby už skôr pokrstené. Niektorí si podali žiadosti o spätné prijatie do armády, tie však boli väčšinou zamietnuté. Podľa správy prednostu H skupiny (personálne oddelenie) MNO mjr. pech Michala Lokšika, adresovanej Vojenskému oddeleniu Kancelárie prezidenta republiky, sa MNO vyjadrilo kladne len vo dvoch prípadoch, keď išlo o špecialistov dočasne ponechaných v armáde“.¹⁹ Skutočnosť, ktorú uviedol Igor Baka, potvrdzuje aj môj výskum. V prípade Lokšikovej poznámky o dvoch prípadoch, keď ministerstvo prejavilo dobrú vôľu voči jednotlivcovi, išlo o majora generálneho štábu (mjr. gšt.) Milana Borského a nadporučíka lekárnictva

17 BAKA, Igor. Postavenie Židov vo vzťahu k slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1941 (do vzniku VI. robotného práporu). In *Acta Judaica Slovaca. SNM – Múzeum židovskej kultúry*, 2008, č. 14, s. 58, 63.

18 VHA Bratislava, Fond Hlavné vojenské veliteľstvo (HVV), šk. 76, Zápisnica o porade veliteľského zboru slovenskej armády a MNO a HVV dňa 22. júna 1939. Na tento dokument upozornil už Igor Baka v monografii *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava: Vojenský historický ústav v Bratislave, 2010, s. 98. ISBN 9788096937592.

19 BAKA, ref. 17, s. 65. Treba však povedať, že toto Lokšikovo konštatovanie sa vzťahovalo k 4. júnu 1940.

(npor. lek. Ph. Mr.) Karola Waldmana, ktorí sa podľa svojich odborných a špeciálnych schopností v službách slovenskej armády považovali za nenahraditeľných.²⁰ V Borského prípade to platilo do jari 1942, keď sa 28. marca 1942 na Čatloša obrátil Alexander Mach, vtedy minister vnútra: „*Slovutný pán minister! Hlásený mi bol tento prípad: Pplk. gen. štáb. Borský usiloval sa rozličnými zásahmi znemožniť, aby jeho švagrina Anna Rotterová – židovka bola odtransportovaná. Keď už počítal, že sa mu to podarilo, prišiel osobne so svojou manželkou do židovského tábora v Patronke pre menovanú svoju švagrinu. Pohoršujúco pôsobilo na všetkých prítomných arijcov v tábore Slovákov i Nemcov, že vysoký dôstojník slovenskej armády v uniforme príde intervenovať za židovku do židovského tábora.*“²¹ Dňa 10. apríla 1942 bol už Borský prepustený zo služieb slovenskej armády na základe paragrafov 15 a 87 vládneho nariadenia č. 198 zo dňa 9. septembra 1941 a z brannej moci bez ponechania nadobudnutej vojenskej hodnosti. Prišiel tak o prácu v Správe pracovného zboru v Bratislave a o výplatu služobných platov.²² O pár dní neskôr mu MNO nariadilo vrátiť pamätnú medailu „Javorina“ (1940) a medailu „Za zásluhy“ (28.11.1940) s príslušnými dekrétmi, ako aj dekrét o povýšení na majora gšt., pplk. gšt. a železničné preukazy (svoj i manželkin). Borský napokon požiadal prezidenta o oslobodenie spod ustanovenia č. 198 cestou milosti. Kancelária prezidenta republiky sa obrátila na MNO so žiadosťou o vyjadrenie. V odpise odpovede ministra v zastúpení gen. Antona Pulanicha sa uvádza, že „*žiadosť o oslobodenie od ustanovenia vlád. nar. čís. 198/1941 cestou milosti menovanému doporučujem priaznivo vyhovieť i po jeho prepustení z brannej moci*“.²³ Borský bol neskôr nasadený ako robotník na výpomoc železničnej správy v Prešove, aj ako účtovník Štátneho pozemkového fondu v Piešťanoch. Zúčastnil sa aj SNP.²⁴

Pokiaľ ide o druhého odborníka, Karola Waldmanna, v jeho prospech svedčilo dobrozdanie majora MUDr. L. Dohnányiho: „*Npor. lek. Ph Mr.*²⁵ *Karol Waldmann, bývalý správca lekárne vo voj. nemocnici v Prešove bol prepustený zo*

20 VHA, Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Spisy dôverné 1940-45, šk. 6, spis: Rosenzweig Ladislav, stot. m. sl.; žiadosť o dočasné späť prijatie do slovenskej armády.

21 VHA, Fond MNO Spisy dôverné 1940 – 1945, šk. 198. List Alexandra Macha adresovaný Ferdinandovi Čatlošovi, Bratislava, 28. marca 1942.

22 VHA, Fond MNO Spisy dôverné 1940 – 1945, šk. 198. Spis: Borský František, pplk. gšt., prepustenie zo služieb slovenskej armády bez ponechania hodnosti podľa vládneho nariadenia č. 198/1941 Sl. z.

23 VHA, Fond MNO Spisy dôverné 1940 – 1945, šk. 198. Spis: Borský František, býv. pplk. gšt., žiadosť o oslobodenie od ustanovenia zák. čís. 198/1941 cestou milosti.

24 BYSTRICKÝ, Jozef: Borský, František Milan. In CSEFALVAY, František. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 26 – 27. ISBN 9788089523207.

25 Nadporučík magister farmácie.

*zvázku slov. armády na základe vládneho nariadenia nakoľko je žid, avšak vykrs-
tený roku 1938. /Vid' výnos MNO, osob. odd. č. 213206/ Dôv. osob., z 18.III.39/.
Menovaný je najstarší a najskúsenejší odborník vojenského lekárnictva s 10 roč-
nou aktívnou službou, ovláda lekárnickú agendu jak po stránke odbornovo-lekár-
nickej, tak i po stránke administratívnej. Je svedomitý, poctivý a iniciatívny pra-
covník s pocitom zodpovednosti. Vzhľadom na nedostatok odborného personálu
navrhujem, aby menovaný bol ponechaný v aktívnej službe vojenskej.*²⁶

V týchto dvoch prípadoch, keď MNO zaujalo kladný postoj k rozhodnutiu o výnimke, som však nenašla listy, v ktorých by sa samotní muži obracali na ministerstvo s prosbou o intervenciu.

Deväť prospopisov

Rok 1939 je v štúdiu zastúpený jedným listom, ktorého autorom bol E. Z.²⁷ Na MNO sa obrátil 22. novembra. Píše, že patrí k záložnému pešiemu pluku č. 14²⁸ a od 29. 6. 1937 pôsobí ako hasič v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom. Vo svojom liste prosí o ponechanie v službe. Uvádza, že 15. apríla 1939 vstúpil do evanjelickej cirkvi a v októbri 1938 chcel vstúpiť do Hlinkovej gardy.

E. Z. svoju situáciu komentuje takto: „*Ako nearijec mam byt prepustený zo služby.*“ Čatlošov pobočník v spise poznamenal, že zákrok v prospech E. Z. naráža na kategorickú požiadavku Deutsche Abnahmestelle v Dubnici,²⁹ aby menovaný bol okamžite prepustený, lebo podľa ich zásad v závode, ktorý vyrába vojenský materiál pre nemeckú armádu, nesmie byť zamestnaný Žid, za ktorého je menovaný považovaný. Zároveň však „*prípisom kancelárie prezidenta Republiky je žiadané o ponechanie menovaného na mieste*“. Rozhodujúce slovo mal mať práve minister národnej obrany, ktorý mal moc vykonať intervenciu „*u Deutsche Heeresmission*³⁰ v Bratislave za tým cieľom, aby Deutsche Abnahmestelle v Dubnici upustila od svojho kategorického požiadavku prepustenia“ E. Z. Nevedno, či tak Čatloš skutočne urobil. Dňa 10. januára 1940 však bola E. Z. odoslaná odpoveď, že bolo zakročené v jeho prospech kanceláriou prezidenta republiky. E. Z. sa podarilo dostať do kategórie tzv. hospodárskych Židov, ktorí

26 VHA, Fond HVV, šk. 128, Npor. lek. Ph. Mr. Karol Waldmann, býv. spr. lekárne – posudok, č. j. 192945.

27 VHA, Fond MNO 1939–1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939–1944, šk. 1.

28 Po reorganizácii v máji 1939 však už taký pluk neexistoval.

29 Koncom marca 1939 prišla do zbrojárskoho komplexu Škodových závodov v Dubnici nad Váhom nemecká vojenská delegácia pod vedením genpor. Franza Barckhausena a napriek nesúhlasu slovenských vládnych predstaviteľov prevzala závod pod svoju kontrolu. HALLON, Ľudovít et al. *Kronika slovenského štátu 1939 – 1941*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2019, s. 30. ISBN 9788074517549.

30 Nemecká vojenská misia pôsobila na Slovensku od 1. novembra 1939.

spĺňali podmienku jednak udelenia pracovnej výnimky a boli konvertitami. Ak prezident do konca októbra 1942 udelil výnimku (spravidla ju získali židovskí konvertiti, ktorí boli držiteľmi aj tzv. pracovných výnimiek), tá jeho nositeľ a ochránila pred nástupom do transportu. Prezidentské výnimky k 1. februáru 1944 chránili priamo či nepriamo 828 osôb. Na existenciu dokumentu s týmto počtom chránených upozornil prvýkrát Michal Schvarc³¹ a neskôr Peter Mičko.³²

V poslednom období existencie vojnovnej Slovenskej republiky však aj Židia s výnimkami bojovali o holý život. Vyvrcholilo to na prelome rokov po obsadení Slovenska nemeckou armádou v roku 1944, keď sa obnovili transporty do koncentračných táborov a perzekúcie postihovali všetkých Židov – vrátane konvertitov a tzv. hospodárskych Židov s prezidentskou výnimkou.³³ Podľa kmeňového listu³⁴ bol 31. januára 1940 E. Z. prepustený „ako žid z brannej moci a zaradený do pracovnej povinnosti. Oстане в евиденції трудової повинності у [ešieho]. pl[uku]. 2“. Neskôr ho vo februári 1941 premiestnili k východnej pracovnej skupine Pracovného zboru MNO v evidencii pešieho pluku 6, náhradnému práporu. V auguste 1941 bol vzatý z evidencie východnej pracovnej skupiny Pracovného zboru a odovzdaný do evidencie Doplnovacieho okresného veliteľstva v Trenčíne. E. Z. bol však v zálohe, nebol skutočne zaradený v pracovnej povinnosti, pravdepodobne pracoval v spomínanej nemeckej fabrike. V júni 1943 bol napokon prepustený z pracovnej povinnosti.

Zaujímavosťou je, že veliteľ doplnovacieho okresného veliteľstva sa 10. júna 1943 obrátil na notársky úrad v Beluši so žiadosťou: „*Ráčte mi oznámiť, či menovaný Žid nemá výnimku z pod ustanovenia čís. 198/1941 Sl. zák. Zároveň žiadam od neho odobrať všetky doterajšie jeho voj. doklady.*“ Z notariátu odpísali 17. júna 1943 oznamujúc, že už rok predtým bol odtransportovaný: „*Sdelujem, že dnuvedený Žid nemá výnimku zpod ustanovenia §-u 1 nar. čís. 198/1941 Sl. z. a bol odtransportovaný na neznáme miesto v mesiaci júni 1942 takže doterajšie jeho voj. dôklady Vám nemôžem zaslať, lebo tie nenechal v mojom úrade.*“ Osud E. Z. v rokoch 1943 – 1944 je neznámy, no napokon sa zúčastnil SNP a neskôr, keď sa dožil 50 rokov v roku 1955, bol vyňatý z evidencie.

31 SCHVARC, Michal. *Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938 – 1944: (od autonómie po Povstanie) : Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944.* Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2006, s. 247. ISBN 8080601984.

32 MIČKO, Peter. *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938 – 1945.* Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Fakultou humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010. ISBN 9788374908115.

33 HALLON, Ľudovít. Arizácia na Slovensku 1939 – 1945. In *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 158. ISSN 1804-2112.

34 Vojenský ústredný archív Praha, kmeňový list – E. Z. (22. 6. 1904).

Pokiaľ ide o rok 1940, v štúdií sa venujem štyrom listom z tohto obdobia. Autori nimi reagovali na skutočnosť legislatívne nastolenú už v predchádzajúcom roku, ako aj na ďalšie, silnejúce diskriminačné opatrenia. Dve zo žiadostí sa týkajú vojenských hodností, ktoré Židom odobrali nariadením č. 230 zo septembra 1939. Motiváciou žiadostí Židov o vrátenie hodnosti bola nádej na zlepšenie svojej životnej situácie. Išlo tak o stránku materiálnu (výsluhové dôchodky), ako i slobodu a ochranu pred opatreniami, ktoré priamo ohrozovali ich život.

Podľa § 38 Branného zákona zo dňa 18. januára 1940 Rómovia (dobovo Cigáni) a Židia nemohli byť príslušníkmi brannej moci a mali vykonávať prácu v osobitných skupinách. Zdôvodnenie tejto diskriminácie sa nachádza v správe ústavno-právneho výboru z 11. januára: „*Slovenský štát vznikol v dejinnom okolí, v ktorom sa v dejinách ľudstva po prvýkrát uplatnily zásady modernej biológie a sociológie. Z týchto nových prúdov musela aj štátna správa a politické vedenie nového štátu prevziať toľko vedúcich ideí a smerníc, koľko je prirodzene slučiteľné so zásadami kresťansko-eugenickými. Ale aj rôzne kultúrne nemoce nášho národného tela poukazovali na to, že bude potrebné čeliť proti nositeľom určitých svetonáhladových prúdov a tak zachrániť pôvodnú organickú a kultúrnu podstatu Slovenského národa. Pri tom bolo treba pamätať na svojráznosť takto vzniklých problémov, ktorá nútila k tomu, aby sa naše zákonodarstvo pri upravení sociálno-biologických otázok postavilo na pôdu slovenskej skutočnosti a účelnosti zásahov. Branný zákon snaží sa upraviť túto otázku spôsobom, aby sa opatrenia tohto zákona a legislatívne opatrenia v tomto smere dosavád' učené navzájom dopĺňovali a hlavne, aby sa cestou nich dosiahlo zatlačenie nežiaducich vplyvov vo verejnom hospodárskom a spoločenskom živote. Preto zaraďuje branný zákon cigánov a židov do osobitných pracovných skupín bez vojenského pomeru, čím sú vylúčení z účasti na zhodnotení, spočívajúcom na mravnej zása-de čestnej služby, na ktorej sa zakladá tento branný zákon.*“³⁵

V súvislosti s Branným zákonom vydalo MNO nariadenie, ktorým sa 31. januára 1940 Cigáni a Židia prepustili z brannej moci. Mali byť vedení v evidencii peších plukov 1 až 9, pričom pluky mali potom vykonať ich prepustenie zápisom nasledujúceho znenia: „*31. 1. 1940 prepustený ako Cigán (Žid) z brannej moci a zaradený do pracovnej povinnosti.*“ Proces preradenia do pracovnej činnosti mal byť ukončený do 15. apríla 1940.³⁶

35 Na túto argumentáciu v prospech diskriminácie upozornili už: Katarína Zavacká v článku Protižidovské zákony a právne normy v brannej politike Slovenského štátu. In KNEŽO-SCHÖNBRUN, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945, VI. robotný tábor: zborník materiálov z medzinárodného seminára Bratislava 22. – 23. novembra 1995*. Bratislava: Zing Print, 1996, s. 15 – 18 a Jozef Bystrický v článku Niekoľko poznámok k histórii Pracovného zboru MNO v rovnakom zborníku, s. 94 – 100. ISBN 8096762907.

36 BYSTRICKÝ, Jozef: Niekoľko poznámok k histórii Pracovného zboru MNO. In KNEŽO-SCHÖNBRUN, ref. 35, s. 95 – 96. ISBN 8096762907.

Stupňujúcu sa radikalizáciu v riešení protižidovskej otázky priniesli v lete 1940 salzburské rokovania najvyšších slovenských a nemeckých predstaviteľov. Nemci presadili personálne zmeny v slovenskej vláde v prospech pronacistických radikálov, ktorí sa snažili dosiahnuť radikálne riešenie židovskej otázky so všetkými hospodárskymi, spoločenskými a napokon aj morálnymi dôsledkami. Po Salzburgu prišiel na Slovensko nemecký poradca na riešenie židovskej otázky Dieter Wisliceny. Vypracoval plán, ktorý sformuloval do tézy: „*Keď sa Židom vezmú obchody a majetok, musí sa pre nich v nejakom zmysle nájsť ventil, a takýmto ventilom by malo byť vysťahovanie vo veľkom formáte.*“ Táto koncepcia riešenia židovskej otázky na Slovensku sa v rokoch 1940 – 1942 aj realizovala.³⁷

Už spomínaným nariadením č. 230 z 19. septembra 1939 boli Židia zbavení vojenskej hodnosti. JUDr. E. B. v liste zo 6. mája 1940 žiadal o jej vrátenie. „*Na základe odst. /2 §u 4. vládneho nariadenia čís. 230/1939. Slov. zák. úctive žiadam, ráčte mi udeliť výnimku zpod ustanovenia odst. /1/ §u 4. horeuvedeného vl. nar. a vrátiť mi hodnosť poručíka delostrelectva v zálohe.*“ E. B. sa odvoláva na časť vládneho nariadenia, podľa ktorého môže minister národnej obrany udeliť výnimku spod ustanovenia, ktorým boli Židia preradení z vojenskej prezenčnej služby do osobitných pracovných útvarov. Uvádza, že pochádza zo „*smiešaného manželstva kresťansko-židovského*“ a dodáva, že matka „*pochádza zo starej rímsko-katolíckej a čisto Slovenskej rodiny*“. E. B. 20. februára 1939 prijal krst v rímsko-katolíckej cirkvi. Na jeho prosbopis odpovedal prednosta H skupiny MNO major pechoty (mjr. pech.) Michal Lokšík: „*Ministerstvo národnej obrany nevyhovuje Vašej žiadosti zo dňa 6. mája 1940 o priznanie hodnosti poručíka del. v zálohe, nakoľko podliehate ustanoveniam židovského zákona.*“

V júni 1940 napísal Čatlošovi prosbopis E. W. a prosil o intervenciu, aby sa vyhol povolaniu do pracovného tábora a mohol aj naďalej pracovať ako čašník. Zlá sociálna situácia mu nedovoľovala sa z tejto povinnosti vykúpiť.³⁸ Píše: „*Teraz som povolaný do pracovného tábora to znamená, že manželku a dcérku by som musel zanechať úplne bez finančných prostriedkov ktoré závisia na každom halieri čo ja prinesiem,*“ pričom sa odvoláva na spoločnú vojenskú službu s Čatlošom počas 1. svetovej vojny: „*Odvoldávam sa na Vás čo dúfam, že mi bu-*

37 KAMENEC, Ivan – HRADSKÁ, Katarína. Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1945. In HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan – ARPÁŠ, Róbert. *Slovensko v 20. storočí. štvrtý zväzok, Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava: Veda, 2015, s. 211. ISBN 9788022413510.

38 Dňa 29. mája 1940 vyšlo vládne nariadenie č. 130 s mocou zákona o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov. Hovorilo sa v ňom, že Židia sú namiesto brannej výchovy povinní vykonávať práce v prospech obrany štátu, ktoré určí MNO. Pracovná povinnosť mala trvať 2 mesiace v roku. Z tejto povinnosti sa Židia mohli ešte vykúpiť. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, s. 157 – 158. ISBN 9788089514403.

dete na pomoci keďže som slúžil pri Vás ako vojak roku 1916-17 u 14 honvédov. [...] Iného východiska nemám len aby sa na Vás obrátil ako spolu válečníkovi, ktorý ako Vy by ste mi mohol pomociť aby nemusel narukovať a keď aj tak aspon na 28 dní a aby som mohol ostať tu v Žiline pri mojej rodine kde by som sa aj stravoval.“ List nie je datovaný. Čatlošov pobočník Juračka však 24. 6. 1940, v ten deň, ako bol podľa pečiatky list doručený na MNO, v spise E. W. stručne uviedol len skutočnosť, že minister bol informovaný a určil spis na založenie.

V auguste 1940 sa priamo na ministra obrátil aj D. R. Žiadal o ponechanie vojenskej hodnosti – v auguste 1938 bol povýšený na dôstojníka. V kmeňovom liste bol v dôstojníckej škole v dobe výcviku hodnotený ako samostatný, spoločenský a s dokonalým vojenským vystupovaním.³⁹ D. R. vo svojom prosbopise uviedol, že sa ako židovský príslušník slovenskej armády aktívne zúčastnil obrany slovenských hraníc v marci 1939.⁴⁰ Pre zranenia sa aj liečil vo vojenskej nemocnici. Odvoláva sa na nariadenie č. 74 z roku 1939, ktoré oprávňuje „*ministra príslušného rezortu k učeniu výnimky voči Židovi, =ktorý prejavoval účinné porozumenie pre veci slovenské v súvislosti s oslobodením a osamostatnením slov. národa, upevnením bezpečnosti i hraníc bývalej Slovenskej krajiny*“.⁴¹ Čatlošov pobočník Juračka opäť v ten istý deň, ako bol list doručený (26. 8. 1940), v spise uviedol: „*Vybavené záporne*“ a založil ho.

Na jeseň 1940 sa protižidovské opatrenia začali zintenzívňovať. Snem Slovenskej republiky zmocňovacím zákonom č. 210 z roku 1940 splnomocnil slovenskú vládu, aby jeden rok prijímala opatrenia potrebné na systematické vyradenie Židov zo všetkých oblastí hospodárskeho i spoločenského života. Tento trend potom vyvrcholil 9. septembra 1941 vydaním vládneho nariadenia č. 198 o právnom postavení Židov, známom aj ako *Židovský kódex*. Vo vtedajšej Európe to bola jedna z najbrutálnejších protižidovských noriem. Táto protižidovská politika zapríčinila, že v druhej polovici roka 1941 už existovala široká vrstva spauperizovaných židovských občanov, ktorí sa diskriminačnými opatreniami stali prakticky bezprávnou skupinou obyvateľstva.⁴²

Zúfalstvo sa prejavilo aj v prosbopisoch adresovaných MNO. A. R. 26. novembra 1940 prosil o vyňatie spod zákona č. 63, aby nebol považovaný za Žida. Tragickosť jeho situácie vyjadrujú jeho slová: „*Hruzou ma naplňuje moj tento osud, že následkom mojho židovského pôvodu nemožem byť príslušníkom našej armády!*“ Spomína svoje viaceré vojenské vyznamenania a ako vojnový invalid

39 VHA – kmeňový list, D. R. (12. 5. 1914).

40 Ide o maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt, ktorý sa odohral medzi 23. marcom a 4. aprílom 1939. Bol výsledkom snahy Maďarska o korekciu hraníc.

41 Podľa § 1 vládneho nariadenia zo dňa 24. apríla 1939 „*z dôvodu verejného záujmu alebo iného zvláštneho zreteľa hodných dôvodov môže príslušný minister povoliť výnimku*“.

42 KAMENEC – HRADSKÁ, ref. 37, s. 213. .

sa chcel dať do služieb armády aspoň ako odborník na delostrelectvo. K vojenským znalostiam dodáva aj ďalšie okolnosti – konvertovanie na evanjelickú vieru v roku 1938, chudobné pomery a pozitívny vzťah k slovenskému národu. Všetko sú to argumenty narážajúce na uzlové body dobového antisemitského diskurzu – nekresťanskosť, zámožnosť a protislovenskosť. Prosí o intervenciu, aby „ako slobodni občian, kresťan a dostojník v. v.⁴³ Slovenskej Republiky mohol slúžiť a v nej žiť a umrieť!“ Ministerstvo reagovalo na tento list jediným slovom – „založiť“.

Posledné vybrané listy boli napísané v roku 1942. Ich autori prosili ministerstvo o udelenie výnimiek, ktoré by ich aj s rodinami ochránili pred deportáciami. Transportom predchádzali diskriminačné opatrenia, ktorých výsledkom bola rozsiahla pauperizácia Židov na Slovensku po prijatí zákona č. 113 z 1940 Slovenského zákonníka (tzv. prvého arizačného zákona) a vládneho nariadenia č. 303 z 1940 Slovenského zákonníka (tzv. druhého arizačného zákona). Zákaz vykonávať rozličné povolania, likvidácie a arizácie židovských podnikov spôsobili rozsiahle sociálne zmeny v židovskej komunite. Vytvorenie masy pauperizovaných Židov malo za následok, že sa štát zrazu musel o nich starať, resp. vytvoriť pre nich pracovné príležitosti. Židia sa stali pre slovenský štát „sociálnou príťažou“. Od jesene 1941 bola židovská otázka na Slovensku jednoducho problémom sociálnym.⁴⁴

Prvý židovský transport odišiel zo Slovenska 25. marca 1942, pričom deportácie prebiehali bez akéhokoľvek zákonného podkladu. Až 15. mája 1942 prijal Slovenský snem ústavný zákon č. 68 z roku 1942 o vyst'ahovaní Židov.⁴⁵ Tempo deportácií bolo najintenzívnejšie práve v apríli a máji 1942, keď bolo zo Slovenska násilím odtransportovaných okolo 45 tisíc ľudí.⁴⁶ V zúfalých, no márných žiadostiach žiadali výnimku, alebo aspoň odročenie transportu, pričom argumentovali pracovnými, zdravotnými i náboženskými dôvodmi.⁴⁷

Dňa 6. apríla 1942 sa na „slovutného“ ministra Čatloša obrátil T. G. Toho času pracoval v arizovanom obchode „u firmy František Štekláč, veľkoobch. múkou, cukrom a koloniálnym tovarom v Sp. Novej Vsi (predtým S. Pollák a synovia)“. T. G. pripomínal Čatlošovi spoločnú vojenskú službu „Pracoval som

43 Vo výslužbe.

44 NIŽŇANSKÝ, Eduard. Rokovania nacistického Nemecka o deportáciách Židov v roku 1942. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 481. ISSN 0018-2575

45 ZAJAC, Ladislav: Výnimočná kapitola v dejinách holokaustu. In *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 – 6. robotný prápor: doplňujúci materiál k Zborníku materiálov*. Bratislava: [s.n.], 2002, s. 21. ISBN 8096762907.

46 KAMENEC, ref. 2, s. 179.

47 KAMENEC, ref. 2, s. 173.

v roku 1934 pri ruke pána ministra na veliteľstve 2. hor[skej] brigády v Spišskej Novej Vsi, potom roku 1935 a 1936, ako píšar vo Vojenských sruboch u Nového Smokovca, kde som verne splnil všetky mne sverené práce a povinnosti.“

Podľa kmeňového listu⁴⁸ (záznam o vojenskej službe) bol T. G. 15. mája 1939 premiestnený ako slobodník v zálohe do evidencie pešieho pluku 1 v dôsledku reorganizácie vytvoreného pluku. Dňa 13. októbra 1939 vykonal „*mimoriadne cvičenie v zbrani od 29. 8. do 12. 10.*“. Touto formuláciou sa označovala slovenská účasť na agresii Nemecka proti Poľsku v septembri 1939.⁴⁹ Dňa 31. januára 1940 bol prepustený ako Žid z brannej moci a zaradený do pracovnej povinnosti k náhradnému práporu pešieho pluku 5. Neskôr bol 31. januára 1941 vzatý do evidencie Východnej pracovnej skupiny Pracovného zboru MNO v Levoči a o tri mesiace toho roku odovzdaný evidencii Doplňovacieho okresného veliteľstva v Levoči. V čase písania žiadosti T. G. hrozila deportácia. Emotívne štylizovaný list odráža jeho zúfalstvo: „*Keďže som dnes v najväčšej tiesni, keď mi hrozí koncentrácia, dľa najnovších predpisov a v tej môžete mi pomôcť len Vy – veľavážený Pán minister – alebo už len Pán Boh, prosím Vás veľmi, keby Ste ráčil, už s ohľadom na moju Vám venovanú vernosť, láskave vymôcť u ministerstva vnútra, aby na základe Vášho priaznivého vyjadrenia udelilo mi oslobodenie zpod koncentrácie. [...] Klaniam sa v úcte Vám najoddanejši.*“ T. G. list bol doručený na ministerstvo 9. apríla 1942. V ten istý deň Čatlošov pobočník do spisu poznamenal „*Jedná sa o žida. Bezpredmetné.*“ Nevedno, čo sa s T. G. dialo neskôr, až do 1. júna 1943, keď bol prepustený z pracovnej povinnosti. Podľa nového branného zákona z 26. 3. 1943 totiž Židia už brannej povinnosti nepodliehali. MNO preto nariadilo tiež prepustiť dňom 1. 6. 1943 Židov robotníkov z pracovnej povinnosti v VI. robotnom prápore. Prevzalo ich ministerstvo vnútra a nasadilo do židovských pracovných táborov a stredísk. Dňa 22. júna 1943 bol T. G. zaradený do Doplňovacieho okresného veliteľstva v Spišskej Novej Vsi. Tento prípad otvára niekoľko otázok: mohol mu niekto neoficiálne pomôcť napriek tomu, že sa to v spisoch vedie ako zamietnutie? T. G. bol vystavený hrozbe deportácie a unikol jej. Nemáme odpoveď na tieto biele miesta. V jeho kmeňovom liste sa neskôr uvádza, že v rokoch 1944 – 1945 sa zúčastnil SNP a na oslobodzovaní Československa.

V apríli 1942 sa na „*slovutného pána ministra národnej obrany*“ obrátil aj A. D., ktorý prosil o udelenie výnimky spod ustanovenia vládneho nariadenia č. 198 z roku 1941 Slovenského zákonníka vzťahujúcich sa na Židov. Argumentuje vojenskou službou, zúčastnil sa maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 i vojny proti Poľsku: „*narukoval som dňa 14. marca 1939 pri*

48 VHA, kmeňový list – T. G. (6. 6. 1912).

49 Pozri: BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2006. ISBN 8096937510.

mobilizácii 5 najmladších ročníkov, ale vtedy ako Žid som bol ihneď prepustený a po svojom návratu domov, keď bolo treba vykonať službu v S.O.S.⁵⁰ na maďarských hraniciach, hlásil som sa k tejto službe dobrovoľne a túto službu som konal pod velením Žandarskej stanice v Sečovciach až do rozpustenia složky SOS. Pri ťažení proti Poľsku som tiež bol narukovaný a konal som vojensku službu od 8. IX – 10.X.1939. Tedy i ako Žid vykonal som čestne svoju občiansku povinnosť po boku slovenských chlapcov“. Žiadal preto Čatloša, aby mu poskytnutím výnimky dovolil „zúčastniť sa práce pri budovaní mladého štátu, nevyberám vôbec medzi prácou, len aby mi bolo umožnené najskromnejším spôsobom užiť sa a poskytnúť to najnúťnejšie mojim rodičom [...] dať možnosti spolu s rodičami tu ostať, pracovať, až do konečného riešenia židovskej otázky po skončení války“. Tragický je moment, že A. D. použil doslovný citát pomenovania, ktoré na genocídu Židov používali nacisti. Pobočník ministra aj v tomto prípade postupoval rovnako, ako v predchádzajúcich prípadoch. V deň doručenia listu 24. apríla 1942 do spisu poznamenal „Záležitosť žida – bezpredmetné.“

Posledné dva prosbopisy napísali muži, ktorí boli bývalí majitelia arizovaných podnikov a zároveň vojnoví hrdinovia. A. N. v liste z 28. mája 1942 prosil o oslobodenie pred deportáciou. A. N. bol vojnový veterán, na konci vojny dosiahol hodnosť poručíka a získal 9 vyznamenaní.⁵¹ Povoláním bol od roku 1918 obchodník, až kým jeho podnik nearizoval Jozef Ruža. A. N. ďalej píše o svojej účasti na obrane cirkevného majetku počas nepokojov v Bratislave vyvolaných komunistami: „V dobe prevratu v roku 1918, keď bolševistická lúza ohrožovala verejný poriadok v Bratislave, bol som zakladateľom a členom židovskej gardy, skladajúcej sa [rukou vložené zo] židovských frontových bojovníkov. Keď bolševistickí štváči rozširovali červené letáky a nalepili ich na kostoly a na budovy fary, vyzývajúci k rabovaniu cirkevného majetku, požiadala dómska kapitula o pomoc a ochranu cestou židovskej gardy. Bol som veliteľom oddielu, vyslaného na ochranu kapituly a túto strážnu službu konal som deň a noc, kým verejný poriadok v meste nebol úplne zabezpečený.“

A. N. sa tak bráni voči stereotypu o politickej príslušnosti Židov k ľavicovej, „židobolševistickej“ orientácii, ktorý bol jeden z prejavov slovenského antisemitizmu.⁵² Zápis o udalostiach, ktoré uviedol A. N., sa nachádza aj v knihe Huga

50 Stráž obrany štátu.

51 A. N. uvádza, že bol vyznamenaný striebornou medailou za hrdinstvo I. tr., striebornou medailou za hrdinstvo II. tr., striebornou medailou za hrdinstvo II. tr. druhýkrát, bronzovou medailou za hrdinstvo, Karlovým krížom, medailou ranených, rakúskou pamätnou medailou s mečmi a prilbou, uhorskou pamätnou medailou s mečmi a bulharskou pamätnou medailou so stuhou front. bojovníkov.

52 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6, Deportácie v roku 1942*. Zvolen: Klemo, 2005, s. 7. ISBN 8096924230.

Golda z roku 1932 v kapitole *Geschichte der jüdischen Garde anno 1918*.⁵³ V roku 2010 vyšla aj v slovenskom preklade Bohumíra Kvasničku: „*Ako vysoko bola oceňovaná činnosť židovskej gardy dokazuje to, že raz večer volali do kancelárie gardy a žiadali o ochranu a pomoc aj z dómskej kapituly. Na kostole a na budovách prepoštvá boli vylepené červené plagáty, vyzývajúce na drancovanie cirkevného majetku. Na ochranu kostola a prepoštvá boli okamžite vyslané silné stráže. Garda, samozrejme, zvýšila svoju ochranu nielen na tento kostol, ale aj na celé prepoštvá a z času na čas vysielala pravidelné stráže aj do prilahých ulíc.*“⁵⁴ Aj v A. N. prípade sa postoj ministerstva prejavil v strohej poznámke napísanej v deň doručenia listu na ministerstvo: „*Záležitosť žida – bezpredmetná.*“

Posledný z vybraných prosbopisov napísal ministerstvu E. U. 28. júla 1942. Žiadal o udelenie výnimky spod právnych ustanovení rovnakého zákona ako A. N., aby nebol aj s rodinou deportovaný. Argumentuje svojou vojenskou službou „*V prvej svetovej vojne v septembri 1914 som sa dobrovoľne hlásil do výskumnej-zpravodajskej služby /Kundschafterdienst/, ktorá bola jedna z najťažších frontových služieb. Túto ťažkú službu som konal od septembra 1914 do polovice mája 1915, potom som narukoval opäť dobrovoľne ako frontový vojak a až do konca vojny som bojoval na štyroch frontoch za 26 mesiacov, za ktorú dobu som dostal štyri vyznamenania. [...] Touto svojou službou som zachránil životy tisícom s nasadením svojho vlastného života a tak snád' aj veľa slovenských otcov a synov som vrátil ich rodinám!*“

Zápis v E. U. spise pribudol o mesiac neskôr: „*Keďže žiadateľ bude ako žid odtransportovaný (čís. 403.473/obran. 1942) žiadosť jeho je bezpredmetná.*“

Záver

Každý z analyzovaných listov zastupuje individuálny ľudský príbeh. Ich autori sa v rokoch 1939 – 1942 obrátili na ministerstvo národnej obrany s nádejou, že im minister Čatloš pomôže v ťažkej životnej situácii, keď im hrozila strata zamestnania, možnosti žiť seba a rodinu či deportácia. Autormi všetkých prosbopisov boli Židia a boli to muži, ktorí sa odvolávali na svoju vojenskú službu, vojenské vyznamenania či mimoriadne zásluhy v boji.

Texty však implicitne spája i štylizácia a argumentácia, ktorou sa snažili ministra presvedčiť. Dotýka sa hlavných ideových rovín dobového antisemitizmu, ako to pomenoval Eduard Nižňanský, čiže uzlových bodov tohto diskurzu: kresťanskej („*Židia zabili Krista*“), hospodárskej („*Židia vykorisťujú Slovákov*“),

53 GOLD, Hugo. *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buchverlag, 1932, s. 151 – 156.

54 GOLD, Hugo. *Židia v Bratislave v minulosti a súčasnosti*. Bratislava: Marenčin PT, 2010, s. 154. ISBN 9788081140310.

národnej („*Židia nie sú Slováci*“) i politickej („*Židia sú ľavicovo, prípadne liberálne orientovaní*“).⁵⁵

V prosbopisoch sa tento diskurz zrkadlil z opačnej strany. Ich autori tvrdili, že hoci sú Židia, oni osobne nie sú nositeľmi toho, čo sa Židom všeobecne prisudzuje. Prvou oblasťou bola konfesia. Autori listov zdôrazňovali buď svoje prestúpenie do jednej z kresťanských cirkví, alebo aj pôvod: „*Moja matka rod. V[...] Z[...] pochádza zo starej rímsko-katolíckej a čisto Slovenskej rodiny*“, uvádzal E. B., matka ho „*vychovávala v kresťanskom duchu už od útleho detského veku*“. V listoch sa prejavila aj snaha zdôrazniť, že ich autori neboli ako Židia cudzí slovenskému národu. „*Pochádzam sice zo židovskej ale slovenskej rodiny*“, písal A. R. a dodáva, že by chcel „*život položiť za našu drahú vlasť*“. Aj A. N. zdôrazňuje svoj vzťah k slovenskej národnej príslušnosti, píše, že ešte v roku 1936 sa „*hlásil pri sčítaní ľudu k národnosti slovenskej*“ a dodáva, že „*moji predkovia vyše 300 rokov bývali na Slovensku v Bratislave*“. Podobne A. D., ktorý sa zúčastnil maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 i ťaženia proti Poľsku 1939, „*tedy i ako Žid vykonal som čestne svoju občiansku povinnosť po boku slovenských chlapcov*“.

Aj z hľadiska majetku a sociálnej príslušnosti autori listov zdôrazňovali, že sa na nich nevzťahuje stereotyp o zámožnosti. Sme „*nemajetná skromná rodina*“, bráni sa A. R. Podobne píše aj A. D., že je „*synom celkom bezmajetných rodičov*“ a aj E. W. argumentuje sociálnym postavením: „*dúfam, že mi budete na pomoci ako spoluválčiacemu chudobnému židovi*“.

Ministerstvo sa však voči žiadostiam Židov stavalo zamietavo, v čom sa odráža oficiálny antisemitský postoj vlády. Svojou činnosťou sa podieľalo na systematickom vyradovaní Židov zo všetkých sfér spoločnosti, ktoré malo tragické vyústenie v podobe deportácií. Príbehy Židov, ktoré sú spojené s prosbopismi – na prvý pohľad rutinnými a bezvýznamnými administratívnymi prípadmi, no viac než o konkrétnych aktéroch svedčia o totalitnom fašizoidnom systéme slovenského štátu a jeho protidemokratických a protihumanistických princípoch.

Mgr. Tamara Janecová, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Priemyselná 4, 918 43 Trnava
Slovenská republika
e-mail: tamara.janecova@gmail.com

55 NIŽŇANSKÝ, ref. 52.

Dokumenty

List č. 1

Bieluša, dňa 22. 11. 1939

Slávne

Ministerstvo národnej obrany.

Slovutný Pán Minister

v Bratislave.

V úcte podpísaný predkladám slovutnému panu Ministrovi úctivú a poniženu žiadosť, aby som bol ponechaný v mojej doterajšej službe.

Moju skromnu žiadosť odovodnujem nasledovne:

Narodel som sa dňa 22. VI. 1904 v obci Beluša, tam tiež prisluchám, som bezuhonny, vojak v zal[ožnom]. peš[om]. pluku č. 14.

Dňa 15. apr. 1939 som prijal svätý krst ev[anjelickej]. a[ugsburského] v[yznania]. cirkve. Od 29. IV. 1937 konám službu ako hasič v Škodových závodov v Dubnici n/V nepretržite.

Zaopatrujem 2 deti, ktoré su od narodenia rim. kat. naboženstva.

Riaditeľstvo Škodových mi da to najlepšie vysvečenie.

Dokazujem zo svedectvom org. Hlinkovej ľud. str. moje udaje, tiež že v okt. 1938 som mienil stupiť do H[linkovej]. G[ardy].

Ako nearijec mam byť prepustený zo služby.

Slovutný pán Minister! Ráďte mňa láskave ponechať i na dalej v mojej činnosti, slubujem, že i buducnosti budem hodný Vašej ct. priazne.

Dufám, že slovutný pán Minister moju žiadosť priaznivo vybaví; sa podpisujem v hlbkej ucte:

E. [...] Z. [...]

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1.

List č. 2

JUDr. E. [...] B. [...], býv[alý]. por[učík]. del[ostrelectva]. v zál[ohe]., posledne pridelený del. pluku 4, Kežmarok.

V Bratislave dňa 6. mája 1940.

Vec: Vrátenie hodnosti poručíka, žiadosť.

Prílohy: 2.

Ministerstvo Národnej Obrany,
osobné oddelenie.

Bratislava.

Na základe odst. /2/ § u 4. vládneho nariadenia čís. 230/1939. Slov. zák. úctive žiadam, ráďte mi udeliť výnimku zpod ustanovenia odst. /1/ §u 4. horeuvedeného vl. nar. a vrátiť mi hodnosť poručíka delostrelectva v zálohe.

Žiadosť svoju odôvodňujem nasledovne :

Dňa 1. januára 1938 som bol menovaný podporučíkom delostrelectva v zálohe bývalej č.-sl. armády /OV. strana 118/1938/. Horejším vládnym nariadením bola mi odňatá hodnosť poručíka Slovenskej armády, ktorú som mal na miesto hodnosti podporučíka býv. č.-sl. armády.

Pochádzam zo smiešaného manželstva kresťansko-židovského. Moja matka rod. V. [...] Z. [...] pochádza zo starej rímsko-katolíckej a čisto Slovenskej rodiny. Keďže pri uzavretí manželstva mojich rodičov nebol daný reverz ohľadne náboženstva detí, som ako dieťa mužského pohlavia sledoval dľa zákona náboženstvo otcovo. Matka však mňa vychovávala v kresťanskom duchu už od útleho detského veku. Dňa 20. II. 1939. som i formálne prestúpil do cirkve rímsko-katolíckej.

Pod číslom 958/40. mám u sl. Predsedníctva Vlády žiadosť o udelenie výnimky zpod zákona o vymedzení pojmu žida, ktorá ešte doteraz nebola vybavená.

E. [...] B. [...]

súkromný úradník

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Spisy dôverné 1940-45, šk. 6.

List č. 3

Vážený Pán

Minister národnej obrany

gen. Ferdinand Čatloš!

Prosím za odpustenie, že som si dovoľil Vás obťažovať mojou smelou žiadosťou. Odvolávam sa na Vás čo dúfam, že mi budete na pomoci keďže som slúžil pri Vás ako vojak roku 1916-17 u 14 honvédov.

Vy ste bol jako nadporučík, potom som bol preložený do Bratislavy ako aj Vy k 13 honvédom. Som náboženstva židovského vo veku 45 rokov. Manželku mám rim. katolíčku a dcerku tak samo. Ženatý som 13 rokov.

Zamestnaný som ako čiašník pri malom plate z ktorého žijem zo dňa na deň. Mohol by som to dokázať, keď som bol nezamestnaný, tedy nie u mojho oboru, že som pracoval u mesta Žiliny pri nádenickej práci u krompáčov.

Teraz som povolaný do pracovného tábora to znamená, že manželku a dcérku by som musel zanechať úplne bez finančných prostriedkov ktoré závisia na každom halieru čo ja prinesiem.

Preto prosím aby Ste bral zretel na moju prosbu, hlavne na moju rodinu a prajne mi ju vybavil lebo peniaze nemám aby mohol štátu zaplatiť ako je povolené keď nechce aby narukoval. Iného východiska nemám len aby sa na Vás obrátil ako spolu válečníkovi, ktorý ako Vy by ste mi mohol pomocť aby nemusel narukovať a keď aj tak aspon na 28 dní a aby som mohol ostať tu v Žiline pri mojej rodine kde by som sa aj stravoval. Podporu žiadnú nedostanem už preto, že mám manželku a dcérku rim. katolíčky. Predom Vám ďakujem v čom dúfam, že mi budete na pomoci ako spoluválčiacemu chudobnému židovi.

Znamenám sa s úplnou úctou

E. [...] W. [...]
čiasník
Žilina kav. „Tatra“

Fond MNO 1939 - 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 2.

List č. 4

Slovutný Pán Minister!

V marcových oslobodzovacích bojoch roku 1939. bol som – ako jediný žid.⁵⁶ príslušník slov. armády – aktívne účastný obrany hraníc Slovenska, pri čom som bol dva razy ranený.

/Liečený vo Voj[enskej]. nem[ocnici]. 3. od 21. marca do 19. apríla 1939, hlásený Vyš[šiemu]. Velit[el'stvu]. 3. soznamom ranených dňa 25. 6. 1939./

Vládne nariadenie č. 74/1939 zo dňa 24. IV. 1939 a nar. Min[isterstva]. V[nútra]. č. 8973/39-7-M.V.§.1.odst.3b, -a nar.č.10.552/39-2.M.P. oprávňujú ministra príslušného rezortu k učeniu výnimky voči Židovi, =ktorý prejavoval účinné porozumenie pre veci slovenské v súvislosti s oslobodením a osamostatnením slov. národa, upevnením bezpečnosti i hraníc bývalej Slovenskej krajiny.=

Na základe uvedeného dovoľujem si úctive obrátiť sa na Vás, sl. p. Minister, s tou žiadosťou, by ste ráčil stanoviť u mňa výnimku a mne vojenskú hodnosť /čat. asp./ ponechal.

Som odvodový ročník 1936, slovenský štát. občan, príslušník Voj. nem. 3, zkušku na dôstojníka v zál. som absolvoval s prospedom výtečným, 5. mesiacov som bol v službe parlamentárnej.

Bratislava, 15. august 1940.

D. [...] R. [...]

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 2.

List č. 5

Sl.

Ministerstvo národnej obrany

Bratislava...

Ako byvali nadporučik v.z[álohe]. rakusko-madarskej armády som v juli 1939. na vyzvu sl. MNO. predložil prihlášku ohľadom uznanie mojej dostojnickej hodnosti. Neočakávane ma pstihlo nariadenia slovenskej vlády o židoch, v ktorom nerobi rozdiel medzi príslušníkmi židovstva, či sú pokrsteni po roku 1918, alebo nie ! Pretože len v roku 1938. sme ako nemajetná skromná rodina s úplným presvedčeným prestúpili k našej sv. cirkvi, moja táto prihláška nemohla a nemože byť priaznive vybavená. Som

56 Pripísané rukou.

mravne bezuhonny a politicky spolahlivy, moj pomer k slovenskemu národu bol vždy bezvadny. Pochádzam sice zo židovskej ale slovenskej rodiny, a ani vo svetovej vojny som svoje presvedčenie nezmenil, ako dôstojník, nadporučík maďarskej vlády choval som sa k mužstvu vždy ľudsky, ako na brata slováka sa sluší.

S vojny vrátil som sa ťažko ranený a viackrát vyznamenaný a jednako že som vyslužilým vojnovým invalidom prihlásil som sa do slovenskej armády, pretože ako odborník v gulometoch zúčastnil som sa mnoho útokov a bojov, a tieto svoje skusenosti chcel by ako inštruktor k dispozícii dať našej armády a v kritickej dobe i život položiť za našu drahú vlasť.

Hruzou ma naplňuje moj tento osud, že následkom mojho židovskeho pôvodu nemožem byť príslušníkom našej armády!

Aby som bol vyňatý spod zákona Číslo:63/1939. to jest aby som nebol považovaný za žida, v minulom roku predložil som moju uctivu žiadosť Predsedníctvu vlády pod Číslo: 9843/1939. moja táto žiadosť je ale dosiaľ bohužiaľ nevybavená, keď aj bola najlepšie podporená prílohami.

Pretože v iných štátoch majú vojnovy invalidi výnimky, som presvedčený, že nás štát nechce nikomu kriviť a v tomto ohľade vojnových invalidou tiež bude podporovať. Odvolávam sa na najzákladnejšie zásady kresťanstva „spravodlivosť a láska k bližnému“ a dovoľujem si preto sl. MNO. čo najuctivejšie prosiť o intervenciu o priaznivé vybavenie mojej žiadosti: 9843/1939. na príslušnom mieste, aby som ako slobodný občan, kresťan a dôstojník v.v. Slovenskej Republiky mohol slúžiť a v nej žiť a umrieť! Uctive prosím o láskave prepáčenie mojej smelosti, a úprimne ďakujem za mne preukázanú dobrotu.

Zvolen, dňa 26. novembra 1940.

Na stráž!

A. [...] R. [...]

rim. kat. náboženstva

vojnovy invalid.

Byvali nadp[oručik].v.z[álohe].

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Spisy dôverné 1940-45, šk. 6.

List č. 6

Spi Nová Ves, 6. apríla 1942.

Vašej Excelencii

Slovutnému

Pánu ministrovi národnej obrany

Pánu generálovi Ferdinandovi Čatlošovi,

Bratislava

/: Do vlastých rúk:/

Podpísaný T.[...] G. [...] obraciam sa s úctyplnou prosbou k veľaváženému pánu ministrovi. Pracoval som v roku 1934 pri ruke pána ministra na veliteľstve 2. hor. brigády

v Spišskej Novej Vsi, potom roku 1935 a 1936, ako pisar vo Vojenských sruboch u Nového Smokovca, kde som verne splnil všetky mne sverené práce a povinnosti. I za terajšej Vašej veľkej zaneprázdnenosti veľavážený Pán minister budete sa akiste pamätať na moju osobu.

Toho času Ste osobne ma umiestnil vo Vojenských sruboch, kde som plne vyhovel všetkým požiadavkám Vaším a mojich predstavených.

Teraz pracujem u firmy František Štekláč, veľkoobch. múkou, cukrom a koloniálnym tovarom v Sp. Novej Vsi (predtým S. Pollák a synovia), ako korešpondent a som u firmy t. č. nepostrádateľný.

Som slobodný a vydržujem nemocnú, 64-ročnú matku-vdovu, s ktorou žijem v spoločnej domácnosti a ktorá má vo mne jedinú svoju oporu a nemá okrem mňa nikoho.

Keďže som dnes v najväčšej tiesni, keď mi hrozí koncentrácia, dl'a najnovších predpisov a v tej môžete mi pomôcť len Vy – veľavážený Pán minister – alebo už len Pán Boh, prosím Vás veľmi, keby Ste ráčil, už s ohľadom na moju Vám venovanú vernosť, láskave vymôcť u ministerstva vnútra, aby na základe Vášho priaznivého vyjadrenia udelilo mi oslobodenie zpod koncentrácie

cestou Okresného úradu v Spišskej Novej Vsi.

Ešte raz prosím o Vašu skorú pomoc a Vašu dobroprajnú ochranu mojej osoby a mojej mamičky vdovy I.[...] G.[...] a prajem Vám a Vašej ct. rodine mnoho zdravia. Klaniam sa v úcte Vám najoddanejší

T. [...] G. [...]

Moje dáta: T. [...] G. [...], úradník, narodený 6. 6. 1912 v Spi Novej Vsi prísl. tamtiež, bytom v Sp. N. Vsi Slov. štátny občan.

Fond MNO 1939 - 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 3.

List č. 7

Predmet: D. [...] A. [...], 1914, Sečovce, okres Trebišov, dobrovoľník slovenskej armády, žiadosť o výnimku zpod ustanovení vl. nar. 198/1941 Sl. z.

Slovutnému

Pánu Ministrovi Národnej Obrany

Bratislava.

V úcte podpísaný A. [...] D. [...], narodený dňa 11. januára 1914 v Sečovciach, obyvateľ v Sečovciach, okres Trebišov, dovoľuje si prosiť o udelenie výnimky zpod ustanovenia vl. nariadenia čís. 198/1941 Sl.z. vzťahujúcich sa na Židov.

Ako dôvody som smelý udat' následovne:

Prezenčnú vojenskú službu nastúpil som dňa 1. okt. 1936 k Pešiemu pluku 3 Jana Žižky z Trocnova, ako taký zúčastnil som sa mobilizácii v roku 1938 a demobilizoval som len dňa 28. februára 1939. Na tu narukoval som dňa 14. marca 1939 pri mobilizácii 5 najmladších ročníkov, ale vtedy ako Žid som bol ihneď prepustený a po svojom návratu domov, keď bolo treba vykonať službu v S.O.S. na maďarských hraniciach, hlásil som

sa k tejto službe dobrovoľne a túto službu som konal pod velením Žandarskej stanice v Sečovciach až do rozpustenia složky SOS. Pri ťažení proti Poľsku som tiež bol naruškovaný a konal som vojenskú službu od 8. IX. – 10. X. 1939.

Tedy i ako Žid vykonal som čestne svoju občiansku povinnosť po boku slovenských chlapcov a moji spolužiaci môžu dokázať, práve tak i Žandárstvo v Sečovciach, že som bol vojákom a choval som sa ako vojak.

Som synom celkom bezmajetných rodičov, otec od mladého veku bol krajčírom a z toho remesla vychoval 7 detí. Nikdy na ťarchu verejného zaopatrenia neprípadol, ale výťažok z práce svojich rúk vždy si tak zadelil, že svoju početnú rodinu uživil. Sám bol vo svetovej válke frontovým bojovníkom, kde bol i ranený, následky války siahly na jeho zdravie a dnes, keď mu práve na vykonávanie svojho remesla bolo odňaté, ako chorý človek stojí bez existencie. Moja matka súc slabej telesnej konštrukcie, po porodu 7 detí tiež je tak oslabnutá, že není už dnes práceschopná.-

Dovoľujem si preto slov. Pána Ministra prosiť, aby mi udelením výnimky račil dopriať a umožniť zúčastniť sa práce pri budovaní mladého štátu, nevyberám vôbec medzi prácou, len aby mi bolo umožnené najskromnejším spôsobom uživiť sa a poskytnúť to najnutnejšie mojim rodičom, ktorí nás siedmich vchovali a teraz pri ich pokročilom veku, nemá ich kto obživiť.-

Môj brat I. [...] D. [...], narodený v r. 1921 kona teraz prezenčnú pracovnú službu u Východnej pracovnej skupiny vo Vranove n/T.

Prosím slovutného Pána Ministra, aby mi udelením výnimky račil dať možnosti spolu s rodičami tu ostať, pracovať, až do konečného riešenia židovskej otázky po skončení války. Verím, že slovutný Pán Minister račí pochopiť môj duševný stav, ktorý hlavne vyplýva z lásky k mojim rodičom a už z toho, že som sa dobrovoľne hlásil k nebezpečnej službe vojenskej, nemal som a nemám postoj proti záujmom Slovenského štátu a na základe toho račí o mojej úctyplnej žiadosti rozhodnúť.-

V tej nádeji, ostávam

s najoddanejšou úctou:

Sečovce dňa 19. apríla 1942

A. [...] D. [...]

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 3.

List č. 8

Slovutný Pán Minister!

V úcte podpísaný A. [...] N. [...], narodený dňa 31. januára 1898 v Bratislave, príslušný tamtiež, štátny občan Slovenskej republiky, ženatý, náb. židovského, bytom v Bratislave, Rybné námestie č. 6., dovoľujem si predložiť slovutnému Pánu Ministrovi túto úctyplnú žiadosť:

Prosím úct. o oslobodenie spod ustanovenia §-u 1. ústavného zákona č. 68/42 Sl. z. v súvislosti s odst.3 §-u 2. cit. zák.

Svoju úct. prosbu dovoľujem si odôvodniť takto:

V roku 1915 hlásil som sa /17-ročný/ dobrovoľne k vojsku a bol na ruskom, talianskom a albánskom fronte. V bojoch na týchto frontoch bol som aj ranený. Na konci Svetovej vojny dosiahol som hodnosti poručíka a bol vyznamenaný:

- 1/ striebornou medailou za hrdinstvo I. tr.
- 2/ striebornou medailou za hrdinstvo II. tr.
- 3/ striebornou medailou za hrdinstvo II. tr. druhý krát,
- 4/ bronzovou medailou za hrdinstvo,
- 5/ Karlovým krížom,
- 6/ medailou ranených,
- 7/ rakúskou pamätnou medailou s mečami a prilbou,
- 8/ uhorskou pamätnou medailou s mečmi, a
- 9/ bulharskou pamätnou medailou so stuhou front. bojovníkov.

V dobe prevratu v roku 1918, keď bolševistická lúza ohrožovala verejný poriadok v Bratislave, bol som zakladateľom a členom židovskej gardy, skladajúcej sa zo židovských frontových bojovníkov. Keď bolševistickí štváci rozširovali červené letáky a nalepili ich na kostoly a na budovy fary, vyzývajúci k rabovaniu cirkevného majetku, požiadala dómska kapitula o pomoc a ochranu cestou židovskej gardy.

Bol som veliteľom oddielu, vyslaného na ochranu kapituly a túto strážnu službu konal som deň a noc, kým verejný poriadok v meste nebol úplne zabezpečený.

Túto skutočnosť dokážu ešte žijúci pp. členovia dómskej kapituly, ďalej p. mag. hl. radca Dr. Ovidius Faust v Bratislave, spolupracovník na kronike "Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart" z roku 1932, kde je horevedená skutočnosť obsažená v pripojenom článku "Geschichte der jüdischen Garde anno 1918" na strane 153.

Som povolaním obchodníkom, ktorú činnosť som vykonal od roku 1918 až do arizácie môjho podniku. Nikdy som nebol trestaný, nikdy nebol členom voľakej politickej strany alebo inej politickej organizácie, udávajúci napokon, že som sa ešte v roku 1936 hlásil pri sčítaní ľudu k národnosti slovenskej.

Dovoľujem si ešte poznamenať, že moji predkovia vyše 300 rokov bývali na Slovensku v Bratislave.

Rodina moja pozostáva z manželky, I. [...] N. [...], rod. A. [...], nar. 7. VII. 1901, z 2 detí: Q. [...], nar. 16. VI. 1931 a S. [...], nar. 13. X. 1933, ako aj z rodičov mojej manželky: J. [...] A. [...], nar. 10. X. 1861 a J. [...] rod. S. [...], nar. 5. V. 1869, ktorí posledne menovaní sú ťažko choré osoby, neschopné transportu dľa pripojeného úradného svedectva.

V pevnom presvedčení, že slovutný Pán Minister pri výkone svojej vysokej funkcie milostne naziera na opodstatnenosť predmetnej prosby, ktorej vyhovieť úct. prosím, som v hlbokkej oddanosti:

A. [...] N. [...]

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 3.

List č. 9

v Prešove dňa 28. júla 1942.

Slávnemu

Ministerstvu národnej obrany

v Bratislave.

Dolupodpísaný E. [...] U. [...], bytom v Prešove, Kúpeľná ul. 21., narodený dňa 27. júna 1897 v Prešove, ženazý, žiadam úctive slávne Ministerstvo

o udelenie výnimky zpod príslušných právnych

ustanovení /§ 2. úst. zák. č. 68/1942/ pre seba, ako aj pre svoju rodinu:

1/ E. U. [...], rod. T. [...], manželku narodenú dňa 18. júna 1905 v Prešove

2/ J.[...] E. [...] U. [...], dcéru, nar. dňa 13. dec. 1936 v Prešove,

3/ vd. A. [...] T. [...], matku manželky, nar. dňa 1. okt. 1879. v Seč. Polianke, ktorú

vyživujem vo vlastnej domácnosti, lebo je chorľavá a úplne samá,

na základe ktorej by sme boli oslobodení od vyst'ahovania

do konca vojny.

Svoju úctivú žiadosť odôvodňujem týmito okolnosťami:

V prvej svetovej vojne v septembri 1914 som sa dobrovoľne hlásil do výskumnej-zpravodajskej služby /Kundschafterdienst/, ktorá bola jedna z najťažších frontových služieb. Túto ťažkú službu som konal od septembra 1914 do polovice mája 1915, potom som narukoval opäť dobrovoľne ako frontový vojak a až do konca vojny som bojoval na štyroch frontoch za 26 mesiacov, za ktorú dobu som dostal štyri vyznamenania. Moja výskumná-zpravodajská služba bola najväčším frontovým výkonom, lebo z nás len asi 5% zostalo na žive.

Na území Slovenska som podľa všetkej pravdepodobnosti jediný toho druhu. Touto svojou službou som zachránil životy tisícom s nasadením svojho vlastného života a tak snáď aj

veľa slovenských otcov a synov

som vrátil ich rodinám!

Pôvodiny toto dosvedčujúcich dokladov predložím tunajšiemu divíznemu veliteľstvu.

Vo vedomí toho, že aj v Nemecku požívajú výnimku skutoční frontoví bojovníci a majú na území Ríše pracovné možnosti, prosím úctive slávne Ministerstvo, aby mi v tomto mojom zvláštnom prípade, ktorý je snáď jediný na celom Slovensku, ako odmenu za moju vtedajšiu obetavosť a zásluhu ráčili udeliť pre mňa a pre moju rodinu zvláštnu výnimku do skončenia vojny.

Originálne vojenské dôklady predložím tunajšiemu Divíznemu veliteľstvu za účelom preskúmania. Opakujúc svoju úctivú žiadosť – ani nie tak vo vlastnom, ako v záujme svojej rodiny – v nádeji, že za moje mimoriadne vojenské výkony a frontové zásluhy ju bude možné priaznive vybaviť, som s prejavom svojej loyality a hlbokkej úcty

E. [...] U. [...]

Prešov.

Fond MNO 1939 – 1945, fondové oddelenie Spisy dôverné 1940 – 1945, šk. 198.